

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Однією з актуальних проблем державного будівництва є пошук ефективних конституційних і міждержавно-правових механізмів у забезпеченні прав представників усіх націй, народностей і етнічних груп та шляхів усунення конфліктних ситуацій, що виникають на міжнаціональному, міжетнічному рівні. У зв'язку з цим, великий інтерес викликає досвід європейських країн у розв'язанні проблеми забезпечення прав і свобод людини, зокрема, національних прав громадян, захисту держави і суспільства від загрози міжнаціональних конфліктів. Зважаючи на те, що проблема національних прав людини досить розгалужена, зупинимося на одному з найгостріших її аспектів — на правах національних меншин та механізмі їх правового захисту. Це питання розглядалося багатьма вченими, зокрема, С. Авак'яном, О. Автономовим, О. Батановим, О. Биковим, О. Копиленком, О. Кутафіним, Н. Оніщенко, Ю. Римаренком, В. Чиркіним, В. Шаповалом, Ю. Шемшученком та ін. Але, на наш погляд, питання регулювання захисту національних меншин знаходяться в постійному розвитку, є динамічними і тому залишаються актуальними.

Права національних меншин є невід'ємною частиною загальної системи прав людини і громадянських прав і свобод в європейських державах. Водночас національні меншини мають деякі специфічні права, які відрізняються від прав більшості громадян даної європейської держави. Це їхні права у тих сферах, де вони проявляють себе як особлива етнічна група (збереження ідентичності, традицій, мови, культурної спадщини, тощо), а також там, де є потреба збалансувати дискриміноване становище меншини порівняно з іншими громадянами. В усіх інших випадках (політичні, соціальні, економічні права) особам, які належать до національних меншин, мають бути забезпечені ті ж самі права, що й іншим громадянам. Реалізація прав національних меншин може бути надійно гарантована лише за умови їх закріплення у відповідних конституційно-правових актах. Належний їх захист не може бути забезпечений у країнах, де принципи верховенства права не є панівними і де відсутня незалежна, сильна і високопрофесійна судова влада.

Конкретизуючи загальне положення про захист прав національних меншин, слід відзначити, що у сучасних європейських країнах цей процес здійснюється, головним чином, двома шляхами.

Перший полягає в тому, що держава докладно регламентує права громадян, які належать до національних меншин і визначає механізм їх реалізації. Така широка регламентація прав національних меншин характерна, зокрема, для скандинавських країн [8]. Цей підхід можна простежити також на прикладі Конституції Угорської Республіки від 18 серпня 1949 р. Так, у §68 Основного закону цієї країни передбачається, що національні та етнічні меншини, що проживають в Угорській Республіці, є учасниками народної влади; вони являють собою державоутворюючі чинники. Держава забезпечує їх колективну участь у громадському житті; збереження і розвиток їх культури, вживання ними рідної мови, право на освіту рідною мовою, а також право використання назв рідною мовою. Гарантується представництво у державних органах влади, а також право утворювати самоврядні органи як місцеві, так і в масштабах усієї країни [6, с. 561].

Подібним чином, але у більш загальній формі Конституція Румунії від 21 листопада 1991 р. регламентує права національних меншин [7, с. 64].

Правовий захист прав лінгвістичних груп населення досить докладно визначений у Конституції Бельгії та деяких інших держав Європи.

В Україні з прийняттям Декларації прав національностей, Законів України «Про об'єднання громадян», «Про національні меншини в Україні», а згодом і в Конституції України на конституційно-правовому рівні визнано право національних меншин на об'єднання, на національно-культурну самобутність та на національно-культурну автономію. В країні створено понад 400 національних товариств, при чому понад 30 національних об'єднань мають всеукраїнський статус. Діяльність цих товариств спрямована на задоволення специфічних національних потреб і запитів у сфері культури, освіти, мови, на збереження і розвиток національної самосвідомості, традицій, звичаїв, історичної пам'яті свого народу.

Наступним кроком у забезпеченні прав національних меншин стала ратифікація Україною у 1997 р. Рамкової Конвенції «Про захист національних меншин» (1995 р.) [4], у 2003 р. — ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1992 р.) [2]. Відповідно до цих міжнародно-правових актів 3.07.2012 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади державної мовної політики» [3]. У Законі визначається декілька понять, в тому числі мовна група, мовна меншина, регіональна мовна група, мови національних меншин — мова меншини, що об'єднана спільним етнічним походженням. Регіональні мови за рішенням місцевих рад встановлені в декількох регіонах України. В ст. 10 Конституції Автономної Республіки Крим (АРК) міститься норма, у якій визначається, що в АРК поряд з державною мовою забезпечується функціонування і розвиток, використання і захист російської, кримськотатарської, а також мов інших національностей [1].

У більшості ж конституцій європейських держав права національних меншин не визначаються, а забезпечуються в межах групи особистих прав і свобод людини. Це характерно, зокрема, для Болгарії, Греції, Туреччини, Федеративної Республіки Німеччини, Франції та ін. Прикладом такого підходу може слугувати Конституція ФРН, у п. 3 ст. 3 якої проголошується: «Нікому не може бути завдано шкоди або віддано перевагу за ознаками статі, походження, раси, мови, місця народження і споріднення, віросповідання, релігійних чи політичних поглядів» [6, с. 581].

З усіх прав і свобод людини варто звернути особливу увагу на культурні права і свободи, оскільки повнота їх конституційного закріплення відіграє велику роль у сучасному світі. Адже від того, якою мірою представники національних меншин почувають себе рівноправними громадянами своєї країни, залежить не лише їх соціальний статус і ступінь інформованості в суспільстві, а й рівень солідарності між людьми та конфліктний потенціал самого суспільства. Саме неможливість або небажання забезпечити в існуючих правових рамках культурні запити окремих національностей нерідко спричиняють міжнаціональний розбрат і конфлікти [5, с. 112]. Тут ми виходимо на більш широку проблему сучасності — проблему взаємовідносин між державою та культурою.

Інтереси держави як політичної форми організації суспільства, її можливості поширювати свій вплив на суспільний розвиток можуть збігатися або не збігатися з процесами розвитку культури, які відображають соціально-прогресивну творчу діяльність населення даної країни в усіх сферах його буття і свідомості. Недарма відомий американський політичний філософ Ф. Фукуяма у своїй концепції посилення ролі держави на сучасному етапі розвитку людства серед чотирьох складових, що забезпечують ефективну державну діяльність, називає: організаційну структуру, характер політичної системи, легітимність державних установ і культурні чинники [10, с. 57].

Слід звернути також увагу на проблему рівності культур незалежно від форми держави, у якій проживають громадяни, що представляють ці культури.

Тим часом, деякі сучасні держави продовжують прагнути до того, щоб бути національними, ігноруючи той факт, що будь-яка держава є нині фактично і полінаціональною, і полікультурною.

Як справедливо відзначає проф. Єльського університету (США) Н. Валлерштайн, головне питання у взаємовідносинах культури і держави нині полягає в тому, чи здійснює держава відносно культур національних меншин політику їх насильницького спрямування в лоно домінуючої культури, чи створює умови для існування й розвитку полікультурної реальності [9, с. 93].

На нашу думку, плюралізм культур та, водночас, соціально-економічна та політична інтеграція у єдиному національно-державному просторі мають стати однією з визначальних ліній внутрішньої політики будь-якої сучасної держави. Адже саме політика багатокультурності блокує руйнівну силу етнічного фактору, дає змогу зміцнити міжнаціональну злагоду, стримати відцентрованість етнополітичної регіоналізації і, головне, відповідає нормам міжнародного права на вільне самовиявлення людини, незалежно від національної і расової належності.

Однією з форм реалізації прав національних меншин є надання прав автономії регіонам з компактним проживанням членів певної національної групи. Такі автономії існують в Данії, Великобританії, Молдові, Російській Федерації, Фінляндії та інших європейських державах.

Тема захисту прав національних меншин активно обговорюється як на міжнародному рівні, так і в міждержавних регіональних організаціях. Найважливіші зобов'язання держав щодо національних меншин були зафіксовані у Документі Копенгагенської наради 1990 р. Конференції з людського виміру ОБСЄ. У цьому документі, зокрема, йдеться, що держави-учасниці у разі необхідності вживатимуть спеціальних заходів для гарантування особам, які належать до національних меншин, повну рівність з іншими громадянами у здійсненні прав і свобод людини.

На виконання заходів цього міжнародного форуму було запроваджено інститут Верховного комісара у справах національних меншин, що є також важливою міжнародною гарантією захисту їх прав. Верховний комісар забезпечує, так зване, раннє попередження, а також, у відповідних випадках, вживає термінових заходів стосовно напружених ситуацій, пов'язаних з проблемами національних меншин і здатних перерости у міжнародні конфлікти.

Разом з тим, слід відзначити, що на шляху удосконалення правових норм та механізмів щодо захисту національних меншин існує ще багато перешкод. Чимало держав або не готові до розв'язання питань статусу і захисту національних меншин, або ж ці питання там ще не поставали.

Використані джерела:

1. *Відомості* Верховної Ради України. — 1999. — № 5-6. — Ст. 43.
2. *Відомості* Верховної Ради України. — 2003. — № 30. — Ст. 259.
3. *Відомості* Верховної Ради України. — 2013. — № 9-13. — Ст. 88.
4. *Збірка договорів Ради Європи: Українська версія* / [під ред. Є.М. Вишневецького]. — К.: Парламентське вид-во, 2000. — 654 с.
5. *Карташкин В.А.* Автономия в Российской Федерации / В.А. Карташкин // *Международное право*. — 2001. — № 3. — С. 90-112.
6. *Конституции государств Европы: [в 3 т.]* / [под ред. Л.А. Окунькова]. — М.: Изд-во НОРМА, 2001. — Т. 1. — 824 с.
7. *Конституции государств Европы: [в 3 т.]* / [под ред. Л.А. Окунькова]. — М.: Изд-во НОРМА, 2001. — Т. 3. — 792 с.
8. *Лукашева Н.В.* Правовое положение автономных образований в странах Северной Европы: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 — «конституционное право; муниципальное право» / Н.В. Лукашева. — Екатеринбург, 1998. — 185 с.
9. *Мироненко И.* Международные Лихачевские чтения / И. Мироненко // *Международная жизнь*. — 2008. — № 7. — С. 90-98.
10. *Фукуяма Ф.* Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма; [пер. с англ.]. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. — 220 с.

Мяловицька Н. А. Особливості правового захисту прав національних меншин в європейських державах.

У статті досліджуються права національних меншин в загальній системі прав і свобод людини і громадянина та гарантії їх забезпечення в законодавстві європейських держав.

Ключові слова: національна меншина, права і свободи, правовий захист, Конституція, автономія.

Мяловицкая Н. А. Особенности правовой защиты прав национальных меньшинств в европейских государствах.

В статье исследуются права национальных меньшинств в общей системе прав и свобод человека и гражданина и гарантии их обеспечения в законодательстве европейских государств.

Ключевые слова: национальное меньшинство, права и свободы, правовая защита, Конституция, автономия.

Mialovytska N. Peculiarities of legal protection of national minority rights in the European countries.

This article examines the rights of national minorities in the overall system of rights and freedoms of human and citizen and guarantees their provision in the legislation of European countries.

Key words: national minority, rights and freedoms, legal protection, Constitution, autonomy.